

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः) (केन्द्रीयविश्वविद्यालयः)

Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University

(Established by an Act of Parliament)

पौरोहित्यविभागः

Department of Paurohitya (Assessment Period July, 2019-June, 2024) **Welcomes Peer Team Members**

परिचय:

Introduction

स्थापनावर्षम् : 1964

Establishment Years: 1964

- पौरोहित्यविभागः विद्यापीठस्य स्थापनावषिदारभ्य अद्याविधपर्यन्तं पौरोहित्यस्य प्रचाराय कृतसंकल्पोऽस्ति।
 Since its inception, the Department of Paurohitya at the Vidyapeeth has been dedicated to the promotion of the Karmakanda.
- विश्वविद्यालयस्तरे श्री ला.ब.शा.रा.सं.वि.विद्यालयस्य पौरोहित्यविभागे गुरुशिष्यपरम्परया पौरोहित्यविषयस्य मौखिकं प्रायोगिकमध्ययनं च भवति। At the university level, karmakanda studies in the traditional as oral Guru-Shishya Parampara (teacher-disciple tradition) are conducted exclusively in the Department of Paurohitya at Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University.
- यज्ञानां प्रायोगिकज्ञानं विश्वविद्यालयस्य पौरोहित्यविभागेन पाठ्यते।
 Practical knowledge of Yajnas (rituals) across India is imparted exclusively by the Department of Paurohitya.
- भारतीयज्ञानपरम्परायाः शास्त्रीयं वैज्ञानिकं च ज्ञानं छात्रेभ्यः प्रदीयते।
 Students are taught the classical and scientific knowledge of traditional ritual system.
- पौरोहित्यविभागे साम्प्रतं चत्वारः आचार्याः (द्वौ आचार्यौ द्वौ (अतिथी) सहायकाचार्यौ) अध्यापयन्ति । सर्वेप्याचार्याः पौरोहित्यज्ञानपरम्परायाः समग्रं ज्ञानं सविज्ञानं कुशलतापूर्वकं पाठयन्ति।

 Currently, two Acharyas (professors) and two Guest (Assistant professors) are teaching in the Department of Paurohitya. All the faculty members are proficiently imparting comprehensive knowledge and efficiently practices Vedic and traditional rituals.

विकसित भारत — अभियान —

Vision

- राष्ट्रस्य अखण्डतायै पौरोहित्यज्ञानस्य महत्त्वस्याख्यापनम्।
 Explanaining the importance of the Karmakanda knowledge system for the integrity of the Nation.
- 2 कर्मकाण्डस्य नैकविधीनां समीक्षणम् अध्ययनमध्यापनञ्च। A review and study of the various hermeneutics of the Paurohitya.
- वेदोक्तयागानुष्ठानानां समाजे प्रचारः प्रसारश्च।
 The promotion and dissemination of the sacrificial rituals motioned in the Vedic scripture to the society.
- पौरोहित्यस्य मानवमूल्यैः सह सामाजिकानां परिचयः। Introduction of socials with the Human values stated in the Paurohitya .
- 5 भारतस्य विकासाय पौरोहित्यविषयेन सह सामाजिकानामभिप्रेरणम्। Social motivation with the Paurohitya subjects for the Development of India .

ध्येयम्

विकसित भारत — अभियान —

Mission

- स्मात्तनिसन्धानं वर्द्धयितुं विद्वद्भिः नवीनदृष्टिकोणस्य विचारः क्रियते। The scholars are developed with new vision to take forword the Paurohitya Research.
- प्राध्यापकछात्राभ्यां सहयोगेन विभागस्याभिवृद्धये विशिष्टव्यवस्थां संपद्येते।
 The teachers and students are working jointly to support the system and also to provide developmental mission to the department
- यज्ञादिसंस्कारमाध्यमेन भारतस्य पुनः विश्वगुरुपदप्रतिष्ठापनार्थं सम्भूयप्रयासो विधीयते। Through the Vedic knowledge of rituals to re-establish of India as Vishwaguru.
- पौरोहित्यस्य पारम्परिकज्ञानपरम्परया सह आधुनिकज्ञानपरम्परायाः समन्वयोपचारः। Assesment of Modern knowledge system with Traditional rituals of paurohitya
- 5 प्रयोगशालायां मन्त्राणां प्रभावपरिक्षणम्। Testing the effect of Mantras in the laboratory.

उद्देश्यम्

विकसित भारत == अभियान ===

Objectives

- विश्वपटले पौरोहित्यस्य प्रतिष्ठापनम्। The Establish Vedic rituals of karmakanda on the World Forum.
- 2 मानवमूल्यानां संरक्षणोपायचिन्तनम्। To Establish Vedic system for the welfare of Human Values.
- वर्मकाण्डस्य सिद्धान्तानां समाजे प्रतिष्ठापनम्। Establishment of karmakanda principles for the betterment of society .
- प्राकृतिकसंसाधनानां संरक्षणार्थं प्रोत्साहनम्। Encouragement to conserve Natural Resources.
- ठ कर्मकाण्डज्ञानपिपासूनां पौरोहित्यविज्ञानेन सह परिचायनम्। To Introduce Paoruhitya knowledge those who are queries in the field.

स्वीकृताः पाठ्यक्रमाः

Programmes Offered

	Doc	tora	te
--	-----	------	----

• विद्यावरिधिः (Vidyavaridhi) & Doctor of Philosophy (Ph.D.)

M.Phil.

• विशिष्टाचार्यः (Master in Philosophy) 2022 पर्यन्तम्

PG

• आचार्यः/ M.A.

UG

• शास्त्री (सम्मानितः)/ B.A.

Diploma

• एकवर्षीयपौरोहित्यडिप्लोमा

One Year Diploma in Paurohitya

Certificate

- षाण्मसिकप्रमाणपत्रीय
- Six Month Certificate in Paurohitya

प्रवेशप्रक्रिया

Process of Admission

विश्वविद्यालयः विश्वविद्यालयानुदानआयोगस्य UGC नियमानन्श्रुत्य रहं पारदर्शकं च प्रवेशप्रक्रियामनुसरति। योग्यता-आधारित-चयनं सुनिश्चित्य राष्ट्रिय-प्रवेश-परीक्षामाध्यमेन स्नातक-स्नातकोत्तर-विद्यावारिधिप्रभृतिकार्यक्रमेषु प्रवेशमधिक्रियते ।

The university follows a rigorous and transparent admission process in accordance with the rules and regulations prescribed by the University Grants Commission (UGC) from time to time. Admissions to various undergraduate, postgraduate and PH.D programs are conducted through national-level entrance examinations to ensure merit-based selection.

विभिन्नेषु प्रस्तावितेषु कार्यक्रमेषु प्रवेशप्रक्रिया

Mode Of Admission in Various Programmes

प्रवेशविधयः

Modes of Admission:

विश्वविद्यालये निम्नलिखितप्रवेशपरीक्षा माध्यमेन छात्राणां प्रवेशो भवति । The university admits students through the following means entrance examinations:

- साधारणविश्वविद्यालयप्रवेशपरीक्षा (CUET UG) स्नातकपाठ्यक्रमप्रवेशार्थं राष्ट्रियपरीक्षणसंस्थया (NTA) आयोजितां परिक्षामनुसरति।
 Common University Entrance Test (CUET UG) Conducted by the National Testing Agency (NTA) for undergraduate programs.
- सामान्यविश्वविद्यालयप्रवेशपरीक्षा (CUET PG) स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमप्रवेशार्थं एनटीएट्वारा आयोजितां परिक्षामनुसरति। Common University Entrance Test (CUET - PG) – Organized by NTA for postgraduate admission.
- विद्यावारीधिप्रवेशपरीक्षा- विद्यावारिधिपाठ्यक्रमप्रवेशार्थं एनटीएद्वारा आयोजितां परिक्षामनुसरति।
- विद्यावारिधिपाठ्यक्रमप्रवेशार्थं विश्वविद्यालयेन विद्यावारिधिप्रवेशपरीक्षा (vvet) आयोज्यते । Vidyavaridhi Entrance Test (vvet) – An entrance test Conducted by the university for research program (Ph.D.).

पाठ्यक्रमस्य पक्षाः

Curriculum Aspects

पाठ्यक्रमस्वरूपाणां मुख्यविशेषताः Main features of Curriculum Aspects:

- बहुबारं प्रवेशार्थमागमनं निर्गमनञ्च (Multiple Entry & Exit)
- छात्राः पाठ्यक्रमस्य विभिन्नविषयेषु प्रवेष्टुं निर्गन्तुं च शक्नुवन्ति। Students can enter and exit at various stages of the programes.
- विकल्पाधारितः (Choice Based) छात्राः स्वेच्छया विषयाणां चयनं कर्तुं शक्नुवन्ति।
- students can choose subjects according to their interests.
- संकलनाधारितः (Credit Based)अध्ययनस्य मापनं संकलनैः क्रियते, ते च स्थानान्तरं गन्तुं शक्नुवन्ति ।
- Learning is measured in credits which are transferable to various institutions.
- राष्ट्रियशिक्षानीत्या २०२० सह समन्वयः (Align with NEP-२०२०) समग्रप्रणाली राष्ट्रियशिक्षानीतेः २०२० अनुसारं विकसिताऽस्ति ।
- The whole system is designed according to NEP-2020 guidelines.

मूल्याङ्कन-प्रक्रिया

Evaluation Process

Assessment & Evaluation Process is done through the following means

- · परियोजना/Projects
- · निरन्तरता/ Continuous
- · शैक्षिकमार्गदर्शनम् / Counselling
- · विद्यार्थिकार्यम् / Assignments
- अभ्यासकार्यम्/Homework
- · मूल्याङ्कनप्रक्रिया Evaluation Process
- प्रतिपुष्टिः/Feedback

छात्रविवरणम्

Student's Detail

Programme/Year	2023-24	2022-23	2021-22	2020-21	2019-20
आचार्यः/ M.A.	05	05	10	10	08
शास्त्री/ शास्त्री (सम्मानितः)	07	10	10	09	09
विशिष्टाचार्यः	-	-	-	01	01
विद्यावरिधिः & Doctor of Philosophy (Ph.D.)	08	02	02	02	02
Diploma	107	79	29	31	31
Certificate	01	14	17	14	19
#Total	128	110	68	67	70

पाठ्यक्रमस्य/कार्यक्रमस्य ख्यापनम्

Program/ Courses Exposure

नियोजनीयताः Employability

- दुर्लभपौरोहित्यग्रन्थानामनुवादकार्यम्, मन्दिरेषु अर्चकं गृहेषु संस्कारसम्पादनं च | Translation work of exclusive PAUROHITYA texts, priests to Temples and ritual ceremony to society.
- अखिलभारतीयस्तरे प्राशासनिकसेवासु कार्यावसरः । Different Opportunities in Administrative Services all across India .
- भारतीयसैन्यसेवायां धर्मगुरुपदे कायविसरः। Opportunity for the post of Dharmguru in Indian Army.
- यज्ञशालाप्रबन्धनद्वारा विविधप्रबन्धकार्येषु नियोजनावसरः। Employment opportunities in various Management functions through Yajnya laboratory management .
- शिक्षणसंस्थानेषु अध्यापकत्वेन कार्यावसरः। Job opportunities as teachers in Educational institutions .

पाठ्यक्रमस्य/कार्यक्रमस्य ख्यापनम्

Program/ Courses Exposure

- यज्ञोपवीतनिर्माण-कुशपवित्रनिर्माण-व्रतसूत्रनिर्माणकौशलं च। students are skilled to make sacrificial Thread, pavitra, motak etc...
- कुण्डमण्डपनिर्माणकौशलम्। A Practice of making kunda and yanjya mandapam.
- यज्ञवेदिनिमणिकौशलम् । Skilled in practicing Vedic rituals mandaps and vedies etc....
- सर्वतोभद्रादिमण्डलनिमणिकौशलम् । Skilled in practicing sarvtobhadramandalam etc....
- श्रौतशालावेदिनिमणिकौशलम् ।
 Skilled in practicing shrautashala mandpam.

पाठ्यक्रमस्य/कार्यक्रमस्य ख्यापनम्

Program/ Courses Exposure

कौशलविकास: Skill Development:

- अध्यापनकौशलिकासः।
 Developing teaching skills.
- भाषणकौशलविकासः। Speech Skill Development.
- लेखनकौशलविकासः। Writing skill Development .
- कर्मकाण्डकौशलविकासः। Karmakanda Ritual Skill Development .
- मन्त्र-श्लोकोच्चारणकौशलविकासः Chanting hymns and shlokas (verses) Skill Development

पदविवरणम्

विकसित श्रिभारत — अभियान —

Faculty Position

Post Name	Sanctioned	Filled	Vacant
आचार्यः Professor	01	-	01
सहाचार्यः Associate Professor	01	01	-
सहायकाचार्यः Assistant Professor	02	01	01
सहायकाचार्यः(अतिथि) Guest Faculty	-	02	_

विभागाध्यक्षस्य शैक्षणिकविवरणम् **Profile of Head of Department**

Dr. Ramraj upadhyay Professor DOJ: 07/01/2002 Teaching Exp.: 23Years

Qualification

विद्यावारिधि: (पी-एच.डी.) आचार्य – सामवेद: ,शुक्लयजुर्वेद: साहित्यम्, पौरोहित्यम्, एम.ए. शिक्षाशास्त्री, UGC NET

Participation in various Programmes

- TV/Radio Talk-10
- Seminar's-98
- Workshop-08
- Moocs-9

Research Guidance

Ph.D.Guided(InternalAwarded) 3. Ph.D. Guided Internal (on-going) 6. Ph.D. Guided External on going -1 M.Phil. - 1

- **Book Published-13**
- Editorial-02
- Research Papers-25
- Article-126

अध्यापकानां शैक्षणिकविवरणम्

Faculty Profile

SNo.	Name of Faculty	Designation	Educational Qualification (PG & above PG Level)	Specialization	Teaching Experience in years
1	प्रो. रामराज उपाध्याय	प्रोफेसर			23
2	प्रो. वृन्दावन दश	प्रोफेसर	अचार्य, (पौरोहित्य) विद्यावारिधि, नेट, बी.एड,	पौरोहित्य	24
3	डा. मधुसूदन शर्मा	सहायक-आचार्य (अतिथि)	अचार्य, (शुक्लयजुर्वेद) एम.फिल, एम.ए. बी.एड, विद्यावारिधि,	शुक्लयजुर्वेद	04
4	डा. रवीन्द्र कुमार पण्डा	सहायक-आचार्य (अतिथि)	अचार्य, (पौरोहित्य) एम.फिल, विद्यावारिधि, बी.एड,	पौरोहित्य	03

अध्यापकानामुपलब्धय:

Faculty Achievements

SNo.	Name of Achievements	Level			Total No.
		National	International	University	
1	Participation in Seminar/ Conference etc.	16	-	-	16
2	Paper Presentation in Seminar/Conference etc.	05	_	_	05
3	Invited Talks/ Lecture in Seminar/ Conference/ Workshop etc.	06	_	_	06
4	Published Research Papers (UGC Care listed/Peer Reviewed)	03	-	-	03
5	Published Research Papers	05	-	-	05
6	Books	02	-	-	02
7	Any other Achievements etc. (award or any other)	02	-	-	02

शोधनिर्देशनम्

Research Guidance

Research Guidance	Ongoing (Numbers only)	Awarded (Numbers only)
Doctorate (Ph.D.)	14	04
M.Phil.	_	2
Total	14	06

विभागे आयोजितगतिविधीनां विवरणम्

Details of Departmental Activities Organised

S.No	Title of Activity	No.	Level	Duration	No. of Resource Persons	No. of Participants
1	Seminars	02	National	2 days or 3 days	10	55
2	Conference	1	National	2 days	10	62
4	Any Others Activities	20	University	One day	05	53

स्वतन्त्रतायाः

कार्यक्रमाणां दृश्यचित्राणि

Glimpse of Events

अमृतमहोत्सवः

पौरोहित्यविभागयोगविभागयोः संयुक्ततत्वावधाने प्रयोगिकम्

श्रावणी-उपाकर्म-2022वर्षम्

पौरोहित्यडिप्लोमाकक्षायां प्रयोगिकम्

सप्तर्षिपूजनम्

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्योत्कर्षमहोत्सवस्य चित्राणि

अखिलभारतीयगुप्तविज्ञानसंस्थानस्य दीक्षान्तसमारोहस्य चित्राणि

श्रावणी-उपाकर्म- २०२३वर्षम्

छात्राणां गतिविधयः

Students Achievements

- Departmental sangoshthi Dheevardhini shabha (Monthly)
- Periodical assignments
- Written and oral Internal Evaluation
- Students participation in NCC/NSS/GAMES

छात्राणां वृत्तिनियोजनम्

Student's Placement

नाम	पदम्	कार्यस्थलम्	नियोजनवर्षम्
१. ओमदत्त मुद्गल:	अध्यापक: (टी.जी.टी संस्कृत)	केन्द्रीयविद्यालय, सदर बाजार, दिल्ली	2019
२. डा.बालाजीकुमारशतपथी	सहायकाचार्यः	कर्मकाण्डविभागः, बृजभूषणसंस्कृतमहाविद्यालयः, गया, विहार	2020
३. डा.रवीन्द्रकुमारपण्डा	सहायकाचार्यः (अतिथिः)	श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रीयसंस्कृतविश्वविद्यलय:, नई दिल्ली-16	2022
४. हरीशकुमार:	सहायकाचार्य: (अतिथि:)	महर्षिबाल्मीकिसंस्कृत विश्वविद्यालयः, हरियाणा	2022
५. अभयशर्मा	नायब सुबेदार धर्म शिक्षक	१२९ ए.डी. रेजिमेन्ट गोपालपुर, ओडिशा	2023
६. खाडानन्द पाण्डेय	नायब सुबेदार धर्म शिक्षक	१ ई.म.ई, रेजिमेन्ट, सिकन्दराबाद आ.प्र	2024
७. सुमन प्रसाद	नायब सुबेदार धर्म शिक्षक	Artillery regiment, Nasik	2025
८. सुशील कुमार	नायब सुबेदार धर्म शिक्षक	आर्मी सर्विस कोर, बैङ्गालोर	2025
९. प्रत्यूष कुमार	अध्यापक: (टी.जी.टी संस्कृत)	+२ महारथपुर विद्यालय, बेगुसराय, बिहार	2025
१० डा. खेमचन्द	अध्यापक: (पी.जी.टी संस्कृत)	सर्वोदय विद्यालय, NCT ,दिल्ली	2022

Strength

मासिकधीवर्धिनी सभाया: आयोजनम्। Dheevardhinee monthly conference.

अंशकालीनपाठ्यक्रमाणां संचालनम्। Conducting PART-TIME Courses.

कर्मकाण्डप्रयोगशालायां छात्रेभ्यः पारम्परिकस्मात्तनिष्ठानज्ञानप्रदानम्। Giving traditional knowledge to the students about Smarta rituals.

गुरुशिष्यपरम्परया कर्मकाण्डस्याध्ययनम्। Chanting of Shrutis through Guru Shishya Parampara.

विश्वविद्यालयकल्याणाय विविधानुष्ठानानां संचालनम्। Conducting various rituals for the welfare of the university.

यज्ञपात्रप्रदश्निन स्मत्तनिष्ठानज्ञानप्रदानम्। Providing knowledge of till Smarta rituals through Yagyapatras.

विभागदौर्बल्यम्

Department Weakness

विद्यार्थिनामुचितनियोजनावसराभावः।

Lack of placement opportunities for the students.

छात्रसंख्यान्यूनता।

Less students strength.

विद्युतसमर्थितोपकरणानामभावः। Lack of electronically supporting devices.

स्थायिशिक्षकाणामभावः।

Lack of permanent teachers.

विभागे कार्यभारस्याधिक्यता।

Overload in the department.

अवसराः

Opportunity

विश्वविद्यालयानुदानायोगेन अन्यसंस्थायोगेन च कर्मकाण्डविज्ञानसंबद्घपरियोजनाप्ति:। Getting projects from UGC and other institutions related to Vedic Science.

यज्ञानुष्ठानानामनुसंधानम्। Research on karmakanda rituals.

पौरोहित्यविज्ञाने अन्तर्विषयेषु सङ्गोष्ठीनामायोजनम्। To organize seminars on inter-disciplinary schools of karmakand science.

कर्मकाण्डविषयाणां सम्पादनं समीक्षणम् प्रकाशनञ्च। To publish, edit and critics of exclusive books of Karmakand subjects.

स्ववित्तपोषितपाठ्यक्रमाणां विस्तृतपरियोजना Projects of Self financed courses.

प्रत्याह्वानानि

Challenges

विद्यार्थिनाम् अनुकूलजीवनवृत्तेरभिवर्धनम्।

Suitable employment to the students.

पाठ्यक्रमसहगामिक्रियासु छात्राणामुत्साहाभिवर्धनम्। To encourage the students for participation in co-curricular activities.

विभागे छात्रसंख्याभिवर्धनम्।

To improve the strength of students in the Department.

विभागीयच्छात्रेषु आंग्लाद्यन्यवैदेशिकभाषासंभाषणकौशलाभिवर्धनम्। To improve the skill of spoken English and other foreign languages among

the students.

भावियोजनाः

Future Plans

- अंताराष्ट्रीयपौरोहित्याध्ययनकेन्द्रस्य स्थापना।
 To establish an International centre of the paurohitya studies.
- पौरोहित्यविभागस्यान्तर्गततन्त्रागमविषयस्य स्थापना। To establish the Departments of tantragam in paurohitya department.
- पौरोहित्यविभागे यज्ञपात्राणां यन्त्राणां च स्थापना To establish all instruments and infrastructure in the Department of paurohitya.
- नाममन्त्र -पौराणिकमन्त्र -तान्त्रिकमन्त्र -वेदमन्त्र-बीजमन्त्र -स्तोत्रपाठ-जपविधीनां प्रशिक्षणप्रकल्पः। A training program for chanting related to nam-mantras, pauranika-mantras, tantrik-mantras, ved-mantras, beej-mantras, stotra-path etc.
- संस्कार-अन्त्येष्टिकर्मणां प्रायोगिकपाठ्यक्रमविकासः।
 To develop major project under samskar and antyasti.
- कर्मकाण्डप्रयोगशालायाः निर्माणम्। To establish a laboratory of karmakanda.
- विभागीयशोधपत्रिकायाः प्रकाशनम्। To publication a Departmental Journal on karmakanda .

धन्यवादः THANK YOU